

Gelenek ve Modernleşme Senteziyle Cevdet Paşa'da Devlet Görüşü

Rakip Yalçın¹

Özet

Bu çalışmamızda Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü vaziyetten kurtulma çarelerini arayan birçok devlet adamının esas tartışma meselesi olan devletin modernleşmekle mi yoksa geleneğe bağlılıkla mı eski güç ve konumuna ulaşacağı konusunda dönemin parlak ve tanınmış simalarından olan Ahmet Cevdet Paşa'nın dönemini aşan bir fikir zenginliği ve gayretli bir çalışmanın ürünü olarak gelenek ve modernleşme arasında kurduğu fikri köprünün hangi şartlar altında oluştuğu; eğitim, ticaret, hukuk ve tarih alanlarının yanında devlet adamı kişiliği ile de yeniliklerin ve düzenlemelerin bir öncüsü olmasında rol oynayan temel sebeplerin neler olduğu ve hiç kırılmaz bir şevk, tükenmez bir himmet ve fedakârlık ile bütün ömrünü devletin devamı için vakfeden döneme hüsn-ü misal olmuş bu devlet adamının birbirinden farklı alanlarda yenilikler yapabilmesi ile beraber hem Mecelle ve Tarih-i Cevdet gibi önemli eserleri vücuda getirmesi hem de devlet adamlığı görevinde başarı ile anılmasının altında yatan temel saikleri aramaya çalışacağız. Bunun için bu çalışmamızda Ahmet Cevdet Paşa'nın gelenek ve modernleşme arasında kurduğu sentezde devlet ve siyaset anlayışını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Ahmet Cevdet Paşa, Gelenek, Modernleşme

Giriş

Ankara savaşından Mehmet Çelebi'nin idareyi ele almasına kadar geçen fetret devrini hesaba katmazsak Osmanlı Devleti on altıncı yüzyılın sonlarına kadar dünyada sözü geçen ve her alanda hüküm sahibi bir devlet iken on yedinci yüzyılın sonlarına doğru Batı karşısındaki eksikliklerini fark etmiş ve bu alanda yenilikler yapmaya başlamıştır. Dönemin devlet düşüncesine bağlı olarak devletin arzu edilmeyen bu duruma gelmesindeki esas sebebin askeri alandaki sorunların oluşturduğu düşüncesiyle bu alandaki eksiklikleri giderme ihtiyacı duymuşlardır. Ancak yapılan değişiklikler beklenen neticeyi vermemekle beraber devletin bu duruma gelmesindeki asıl sebebin sadece askeri alan ile ilgili olmadığı başta bürokrasi olmak üzere birçok alanda düzenlemelere ve yeniliklere ihtiyaç olduğu devlet erkânı bürokratlar ve aydınlar tarafından dile getirilerek çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Bu konuda düşünen ve çaba harcayan her

¹ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi yalcinrakip@gmail.com

reformcu bireyin esas gayesi bir olmakla beraber içerik ve şekilde birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kimi reformcular devletin batı tarzı bir modernleşmeyle sorunların üstesinden gelinebileceğini düşünüp bu konu hakkında çaba harcarken; diğer tarafta yeniliklerin ve modernleşmenin gerekli olduğu ancak yüzyıllardır süregelen ve toplumun yapısından ortaya çıkan sistemi bir anda değiştirmenin toplumda beklenen karşılığı vermeyeceği ve yapılması istenilen yeniliklerin yapılamayacağı düşüncesinden ötürü gelenekten kopmadan yeniliklerin yapılmasını istemiş ve bu konuda çaba sarf etmişlerdir.

İşte tam da bu tartışmaların en yoğun yaşandığı dönemde Ahmet Cevdet Paşa eğitimini tamamlamak için başkente yani İstanbul'a gelmiştir. Burada Papasoğlu medresesine yerleşip Fatih Camii'nde yüksek ilimler tedris etmeye başlamıştır (Fatma Aliye, 1994: 29). İstanbul'a geldiği sene Tanzimat ilan edilmiş ve gelenek ile modernleşme arasındaki tartışma modernleşme taraftarlarının ağırlıkta olduğu bir düzlemde devam etmiştir. Cevdet Paşa bu tartışmalar arasında eğitimine devam etmekte o dönemde medresede artık pek rağbet görmeyen² hesap, astronomi, matematik (cebir) ve geometri (hendese) ilimlerini alabilmek için özel hocalardan faydalanmaktadır. Medresede öğrendiği Arapça ve Farsça dillerinin yanında kendi ifadesine göre anlayabilecek derecede Fransızca ve Bulgarca bilmektedir. (Sicil-i Ahlak, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Cevdet Paşa Evrakı nr. 47) Cevdet Paşa küçük yaşından beri öğrenmeye büyük çaba sarf etmiş. Denilebilir ki 'Ahmet Cevdet Paşa'nın büyük bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesinde özel gayretlerinin önemli ölçüde tesiri vardır' (Halaçoğlu & Aydın, 2014: 444). Cevdet Paşa'nın gösterdiği çaba boşuna gitmez ve kısa zaman sonra Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşit Paşa'nın yapacağı yeniliklerle ilgili şer'i meseleleri sormak üzere ilmiyeden cevval fikirli birini talep etmesi üzerine ilmiye dairesinden gönderilen kişi Ahmet Cevdet Paşa'dan başkası olmaz. Bundan sonra Ahmet Cevdet paşa için her şey değişecektir. Reşit Paşa'nın bendegânlarından olacak çocuklarına muallimlik yapacak dönemin diğer önemli iki ismi olan Ali ve Fuad Paşalarla tanışmasına vesile olacak ve en önemlisi "yirmi dört yaşında Mustafa Reşit Paşa'nın yakın çevresine dâhil olması ve çevrede Batılılaşma yanlılarının fikirlerinden istifade etmesine, İslam-Osmanlı ve Batı kültürlerinin faydalı bir sentezini yapabilmesine uygun bir zemin hazırlanmasına." (Halaçoğlu & Aydın, 2014: 447) sebep olacaktır.

Peki, Cevdet Paşayı bu kadar yüksek mevkilere getirecek ve onun dönemin meşhur devlet erkânı tarafından tercih edilmesine sebep sadece aşırı çalışma gayreti ya da cevval fikirli olması mıydı? Bunların da seçilmesinde etkili olduğuna hiç şüphe yok. Ancak yukarıda da kısaca ifade etmeye çalıştığımız üzere Devleti Aliye güç bir duruma düşmüş ve bu güç durumdan kurtulma çarelerini bulabilecek Türk-İslam siyasal kültürünü bilen fakat bununla beraber mevcut düzendeki eksikliklerin de farkında olup modernleşme fikrine açık bir zat seçilmek zorundaydı. En büyük müfessir olan tarihin de şahadetiyle bu işe en layık zat Cevdet Paşa olacaktı.

² İlginç bir şekilde Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım bu durumdan Tanzimat Erkanı Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuad Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. (Fatma Aliye, 1994, s. 31)

Burada sorulması gereken ikinci önemli soru da gelenek ile modernleşme kavramlarının dönemin devlet adamları ve bilhassa Ahmet Cevdet Paşa için neyi ifade ettiği, amaç ve sınırlarının neler olduğuyla ilgilidir. Çünkü bu iki kavram bilinmeden dönemi ve dönemdeki tartışmaları anlamamızın imkânı yoktur. Şimdi bu iki kavramı çalışmamızın da sınırlarını aşmadan kısaca açıkladıktan sonra Cevdet Paşa'nın bu iki kavram arasındaki düşüncelerini ele almaya çalışacağız.

Cevdet Paşa'da Gelenek ve Modernleşme Anlayışı

Gelenekselleşme denilen kavramın net, konvansiyonel bir tanımını bulmak zor. Ancak kısaca ifade etmek gerekirse 'Genellikle nesiller arası devamlılığı ifade eder; gelenekler bir nesilden ötekine devredilen şeylerdir. Gelenek, zamana karşı direnmiş ve dolayısıyla geçmişten kalan fikirlere, pratiklere veya kurumlara işaret eder'(Heywood, 2012: 176-177). Sadece bu tanıma bakarak gelenekselleşmenin katı bir şekilde eskiye ve eski kurumlara bağlılık gibi gözükmesine sebep olmaktadır. Nitekim gelenekselleşmeye getirilen eleştirilerden biri de bu noktadadır. Modernleşme ile gelenek arasındaki zıtlık da buradan kaynaklanmaktadır. Bedri Genç'er'in de işaret ettiği üzere burada Cevdet Paşa'nın eserlerinde çokça kullandığı "kadim ile eski kelimeleri arasında ise kritik bir nüans vardır. Kadim, kısaca 'çok eskiden beri var olan, olagelen', retoriksel bir ifadeyle 'eskimeyen yeni' demektir." (Genç'er, 2015: 7) Kadim kelimesinin neyi ifade ettiğini daha iyi anlayabilmek için Heywood'un yaptığı siyasal kültür tanımına bakacak olursak; 'Siyasal kültür kamuoyundan halkın, basitçe belirli meseleler ve problemlere verdiği tepkilerden ziyade uzun dönemli değerler' (Heywood, 2012: 301) bütünüdür. Bu karşılaştırmadan Genç'er'in eskimeyen yeni olarak tarif ettiği kavramın siyasal kültürde uzun dönemli değerlere tekabül ettiği görülür. Daha açık bir ifadeyle modernleşme ile yapılacak ani değişiklikler topluma bir şok etkisi yapacağından kabul görmeyecek ve beklenen neticeler hâsıl olamayacaktır. Edmund Burke'un meşhur sözünde de ifade edildiği üzere toplum 'yaşayanlar, ölmüşler ve doğacaklar' arasında bir ortaklıktır. Bu yüzden dünü görmezden gelerek geleceğe bakılamaz.

Ahmet Cevdet Paşa'nın yetiştiği Türk-İslam siyasal kültüründe de devletin bekası esastır. İslami görüşte bir sistemi eğer yıkacak ya da değiştirecekseniz yerine koyacak bir sisteminizin hazır olması gerekmektedir. Zira çatışmalı ortamlar toplumun büyük zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden ulûlemre itaat farz sayılmış ve onlara karşı isyan hoş karşılanmamış ve mümkün mertebe önü alınmaya çalışılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa ve diğer Osmanlı erkânında Osmanlı Devletinin sorunlar yaşadığı bilinen bir gerçekliktir ama bu düzeltilebilir bir durumdadır ve bu yönden ani değişim ve modernleşmeye kapalıdır yoksa bu bütüncül bir kapalılık değildir. Hem Ümit Meriç (2002) hem de Neumann (2000) bu konuda hemfikirdirler ve Cevdet Paşa'nın içinden geldiği ilmiye teşkilatını bile modernleşme noktasında eleştirilere hedef ettiğini yazmaktadırlar. Ayrıca ilk özel işletmelerden olan Boğaziçi deniz taşıma şirketi olan Şirket-i Hayriye kanununu Fuat Paşa ile beraber yazmıştır. Esasında Cevdet Paşa ticari, askeri ve idari alanda yeni kanunların alınmasına karşı değildir. Ve birçoğunun da hazırlanmasında bizzat bulunmuştur. Ancak toplum yapısı ve kimliğini etkileyecek medeni kanununun alınmasına kesin bir

şekilde karşı çıkmıştır. Ve hazırlanmasında büyük katkı sunduğu Mecelle adlı medeni kanun 1928 yılına kadar hem Osmanlı hem de erken Cumhuriyet dönemlerinde medeni kanun olarak yürürlükte kalmıştır.

Cevdet Paşa'nın toplum ve devlet görüşü hakkında ayrıntılı araştırma yapan ilk araştırmacılardan olan Ümit Meriç de Cevdet Paşa'nın modernleşme ve reform hakkındaki davranış tarzını şöyle ifade eder. 'İnkâr değil, ikmal. Cevdet Paşa reform taraftarıdır ama uzun uzadıya düşündükten sonra reform' (Meriç, 2002: 44) Meriç yine aynı eserin başka bir sayfasında bu düşüncesi ile çelişkili bir cümle kurmaktadır. 'Binaenaleyh Avrupa'dan alınacak herhangi bir siyasi esas mevcut değildir.' (Meriç, 2002: 49) demekle Cevdet Paşa'ya istediği bir bakış açısı vermektedir. Neumann'da çalışmasının birçok yerinde Ümit Meriç'in babası Cemil Meriç'in etkisinde kalarak yazdığını ifade etmektedir. (Neumann, 2000) Cevdet Paşa'nın ahlaki ve toplumsal konularda Avrupa toplumlarından ileri olduklarını düşündüğünden şüphe yoktur. Ancak bu tamamen doğru bir tespit değildir. Cevdet Paşa Devlet-i Aliyye-i düştüğü durumdan kurtaracak toplum yapı ve kimliğine yani toplumun siyasal kültürüne ters düşmeyen her yeniliği almaya en azından yenilikleri toplum yapısına uygun bir hale getirdikten sonra uygulamakta bir mahsur görmemiştir. Bu Cevdet Paşa'nın aldığı medrese eğitimi ile de ters bir durum değildir. Zira İslam'ın ilk yıllarında da cahiliye devrine ait güzel uygulamalar devam ettirilmiş ve bu konu bazı hadislerle desteklenmiştir. 'Ey Saib! Cahiliye çağında yaptığım faziletli şeylere İslam devrinde de devam et..." (Hadis-i şerif, müsned III, s. 425) demekle faziletli yani güzel ve gerekli toplum yapısına uygun uygulamalar belli bir düşünce veya topluma ait değildir. Tabir yerinde ise fazilet ile ilim 'mal'i umumidir' yani insanlığın ortak malıdır. Nitekim Cevdet Paşa eserlerinde yeniliklerden bahsettiği bölümlerde 'iktiza-yı tebeddülât-ı zamane, ihtiyacat-ı zamaniyeye göre ıslahat-ı lazıme icrası, emr-i terakkinin 'ilel ü mebadisini istihsal' gibi ifadelerle devrin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yeniliklerin zamanın birer gereği olduğunu, Türk-İslam siyasi düşüncesine ve devlet anlayışına ters düşmeyen topluma faydalı olacak gerekli kanunları almak taraftarı olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Cevdet Paşa'nın Kurduğu Sentezde Devlet ve Siyaset Görüşü

Cevdet Paşa tarihinde Fransız ihtilalinden ve Avrupa'ya olan etkisinden bahseder. Ahmet Cevdet Paşa ihtilalin etkilerini kültürel ve politik açılardan araştırarak devlete olası etkilerini incelemeyi amaç edinmiştir. (Tarih-i Cevdet, 1309) Örnek vermek gerekirse devletin yeni bir kanuna ihtiyacı olduğu tüm devlet adamlarınca bilinen bir gerçeklikken. Aralarındaki muhalefet yeni kanunun Avrupa bilhassa Fransız kanunlarının tercümesi yoluyla mı yoksa devletin yüzyıllardır üstüne bina edildiği Türk-İslam toplum ve devlet yapısına uygun yapılacak bir kanun mu daha uygun olacağı tartışmasında Cevdet Paşa ikinci şıkkı şiddetle savunuların başında gelmektedir. Ziya Nur Aksun'un Memduh Paşa'dan aktardığına göre Kanun-i Esasi'nin hazırlanışı esnasında gelenek taraftarı Cevdet Paşa ile modernleşme taraftarı ve İttihat ve Terakki cemiyetinin de fikri kaynaklarından olan Mithat Paşa arasında yaşanan tartışmalar Cevdet Paşa'nın yeniliklerin nasıl

olması gerektiği konusundaki görüşünü net olarak göstermektedir. Söz gelimi tartışma konusu Cevdet Paşa'nın kanunların tercüme edilmesi ve aceleyle getirilmesine karşı itiraz edince Mithat Paşa, Cevdet Paşa'nın Fransızca'yı tam olarak bilmemesinden kinaye olarak "Avrupa kanunlarına senin aklın ermez" demesiyle Cevdet Paşa da karşılık olarak "Fazl-ü akli temyiz edecek mikyasınız on on beş Fransızca lügat bilmeye münhasırdır. Bir Fransız kunduracısı, lisanında senden dürüst tekellüme muktedirdir." (Aksun, 2017; ayrıca bkz. Meriç, 1986 s. 96) demekle devlet işlerinde sadece dil bilmenin yeterli olamayacağı devlet adamlarının toplum yapı ve geleneğine uygun hareket etmeleri gerektiğini ve alelacele yapılacak kanunların toplumda beklenen karşılığı veremeyeceğini ifade etmektedir. Bu durum Cevdet Paşa'nın Türk-İslam siyasal kültürünü benimsemesinin yanı sıra bir sebebi de Avrupa baskısının bir önceki döneme göre daha fazla hissedildiği bir dönemde tercüme edilecek kanunun Fransız sefiri Monsieur Bouree'den bir teklif ve istekle gelmesinden de kaynaklanmaktadır. (Baysun, 1954: 225) Cevdet Paşa buna karşı düşüncelerini şöyle ifade etmektedir. 'Başka bir milletin kavanin-i esasiyesini böyle kalb ve tahvil etmek o milleti imha hükmünde olacağından' (Tezakir, 1991: 63-64) demekle karşı çıkmıştır. Çünkü böyle bir teklifi kabul etmek millete ve devletin istiklaliyetine büyük zarar vereceği ayan beyan ortada olduğunu Paşa bilmektedir. Buna karşılık Cevdet Paşa Fransız sefirinin isteği üzerine bu tercüme yapmayı yerine Mecelle cemiyetinin kurulmasına öncü olup Türk-İslam siyasal kültürünün çoğunluğunu oluşturduğu Hanefi fıkına dayalı bir kanun yapmaya başlamıştır. 'Ona göre yasalar, uygulandıkları halkın karakterine, öz yapısına uygun olmalıdır. Bir ülkeye özgün yasaların başka bir ülkeye uygun düşmesi mümkün değildir.' (Gençer, 2002: 231) Cevdet Paşa'nın bunu ifade etmesindeki amacı Avrupa'da modernleşen toplumsal yapı ile Osmanlı toplumsal yapısının farklı olmasıdır. Örneğin Fransız ihtilali sınıflar arasındaki uçurumun bir sonucu olarak ortaya çıkmış. Yine İngiltere'deki gelişmeler de sınıflar arasındaki çatışmalardan değişime uğramıştır. Bu toplumlar yaptıkları yenilikleri toplumsal yapılarındaki bu çatışmalar ekseninde yapmışlardır. (Tarih, c. VI, s. 157; Sosyalizme dair bir risale, s. 6-7) Ancak Osmanlı devletinde sınıflar arası böyle çatışmalar vuku bulmamış yalnızca Hıristiyan tebaanın bazı isteklerine cevap vermek için yenilikler yapmak gerektiği kanaatini taşımışlardır. Ama bu birebir alınan yasalarla değil Osmanlı toplum yapısına uygun yasalar yapmakla olacaktır. Çünkü Osmanlı devleti farklı millet, farklı din ve gruplardan oluşan kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu kozmopolit yapı Fransa'ya benzetilse de Fransa'da bu denli farklı yapı, din ve millet yoktur. Osmanlı sahip olduğu bu kozmopolit yapıyı toplumların mutlak eşitliği bağlamında değil her milletin kendine has farklılıklarını göz önünde bulunduran bir dengeleme mekanizması işlevi gören adalet anlayışı ile sağlamaktadır.³ 'Sonuç olarak Batı taklitçiliğine ve maddeci felsefeye şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak bütün icraatında Osmanlı-İslamcılığı sürdürmekle birlikte metotta yenilikçiliği benimsemiş. Batı'nın pozitif bilimler, teknik ve yönetim alanlarındaki üstünlüğünü kabul ederek

³ Nitekim milletlerin mutlak eşitliği düşüncesinde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılından sonra milletler arasında salt eşitliğin başta Rum toplumu olmak üzere farklı millet, din ve mezheplerin kendilerine en büyük muhalefeti yaptıklarını görecektir. (Bkz. Aykut KANSU, 1908 Devrimi, İletişim Yayınları, 2015; Erkan TURAL, Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi-II. Meşrutiyet Döneminde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler-, TOADİE, 2009) Sorunların çözümü için umdukları çözüm Devletin parçalanmasına sebep olmuştur.

bu alanlarla ilgili Osmanlı müesseselerinin Batı tarzında ıslahını savunmuştur' (Halaçoğlu & Aydın, 2014: 445).

Bir diğer sorun ise yapılan yeniliklerin gerekli gereksiz şekilde abartılarak yapılmasıdır. Cevdet Paşa'nın meşhur tarihinde yenilikleri başlatan padişah olan III. Selim dönemini yazdığı bölümde her türlü yeniliğe açık olan padişahın reformlarda çok gereksiz bazı değişiklikler yaptığını ve çevresindeki liyakatsiz memurlar yapılması gereken değişiklikleri abartmalarını ve tamamen batının izinden gitmeye çalışmalarını eleştirerek. "Bütün bütün bir alafranga yola döküldüler ve lüzumlu lüzumsuz her konuda Avrupa usulüne tevfik-i hareket eder oldular." (Tarih-i Cevdet, 1309. VIII.: 147) demekle yapılacak yeniliklerde dikkatli olmak gerektiğini ifade etmektedir. Cevdet Paşa ile İttihat ve Terakki onun da özelinde Mithat Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık Baysun'a göre kişisel husumetlerden kaynaklanmaktadır. (Baysun, 1954) İki devlet adamı da Osmanlı Devleti'nin düştüğü vaziyetten kurtulması düşüncesi noktasında müttefiklerdir. Nitekim yaptıkları yenilikler ve icraatlar da bunları destekler niteliktedir. Ancak Cevdet Paşa Osmanlı siyasal kültür ve toplum yapısından ortaya çıkmayan her siyasal ve toplumsal yeniliğe karşı tereddütlü bir bakış açısına sahipken Mithat Paşa yapılmasını istediği yeniliklerde bu denli bir tereddüde sahip değildir. Mithat Paşa'nın hazırlanmasında büyük emekleri olan Kanun-i Esasi'den de anladığımız üzere de bütün dünya ile beraber Osmanlı devletinin de artık değişmesi gerektiği ve bu değişimi yakalayabilmek için de Avrupalı devletlerin kendi ülkelerinde uyguladıkları yasalar ile ancak kurtulabileceği düşüncesini taşımaktadır. Kısacası aynı dönemin iki münevverinin fikir ayrılıkları yeniliklerin alındığı kaynaklar ve uygulanış tarzları arasındaki düşüncelerden kaynaklanmaktadır.

Cevdet Paşa'nın Devlet Anlayışında Memuriyet

Konumuz hakkında diğer bir önemli konu ise devlet memurluğunun neredeyse her kademesinde yer alan Cevdet Paşa'nın devlet memurları hakkındaki görüşüdür. Bilindiği üzere bu dönemde değişime ve modernleşmeye uğrayan yapılardan biri de devletteki memuriyet düşüncesidir. Paşa memurların şahsi gayeleri olmadan ya da halktan haksız yere mal alarak zenginleşmeden devlet politikalarını uygulamaları noktasında yoğunlaşır. "Ricali devlette aranılacak cihet ise devlete hizmetlerinin müvazene-i nef ve zarardır. Devlet adamlarının fezailinden ise fevazılından bahs olunmak evladır." (Tarih, 1309, c. XII: 115) Yani bunu bir kural olarak şöyle açıklar. 'Devlet ricalinin vazife-i nazifesi her hal ü karda devletin nef ve zararını müvazene ile ana (ona) göre hareket eylemektir. (Tarih, 1309, c. XI: 165-166) Paşa'ya göre devlet memurlarının devletin faydasına ve zararına olacak şeyleri ölçtükten sonra ona göre hareket ederek devletin ve milletin faydasına çalışmalarınıdır. Gençler'in ifade ettiği üzere 'Cemiyetin ahengi ile devletin ahengi aynı şeydir. Devlet/cemiyet bir organizma gibi bir bütündür; sosyo-politik kurumlar bir saatin çarklarına benzer; bir çarktaki aksaklık diğerlerini de bozacağı için hepsinin uyum içinde işlemesi gerekir' (Gençer, 2015: 11). Yani sorun sadece halkın kavrayamadığı yenilikler yapmak değil. Bir taraftan yapılan yenilikler hakkında tebaanın bilgilendirilmesi ve

sorunlarının çözülmesi için de çaba harcaması gerektiğidir. Yani onun hedefi kitle kültürü ile seçkinler kültürü arasındaki biliş düzeyini bununla en aza indirmektedir. Eğer böyle bir maslahat gözetilmezse ‘...ne Eflatun’un başbuğ olmasından mukaddeme-i zafer olur ne de Feridun’un rahle başına geçmesinden bir netice hâsıl olur.’ (Tarih, 1309, c. II: 36) Demekle devlet ricalinin ilimle kuvveti birleştirmeden yapacakları yeniliklerin bir netice vermeyeceğini veciz bir sözle ifade etmektedir. Nitekim kendisi de bütün ömrünü bu uğurda sarf etmiş gerek Meclis-i Maarif azalığı sırasında darülmüallimin nizamnamesi ve diğer birçok nizamnameyi yazması; gerek hem tarihinde hem de fikrinde sade bir dil kullanmayı kendine düstur edinmesi ve gerekse de müfettiş olarak görevlendirildiği taşrada (İşkodra, Bosna, Cebelibereket, Çukurova ve Kozan vb.) vazifesini başarı ile yaparak ‘o zamana kadar hiçbir ilmiye mensubuna verilmemiş olan ikinci rütbeden nişan-i Osmani ile mükâfatlandırılmasına’ (Halaçoğlu & Aydın, 2014: 444) sebep olmuştur. Cevdet Paşa’nın memuriyeti ile ilgili en ilginç nokta ise bulunduğu ilmiye dairesinden kalemiye dairesine alınmasıdır. Paşa burada bir devlet memurunda olması gerektiğini düşündüğü özelliklerden şahsını hariç tutmaz kendi ifadesine göre ‘hiç istemediği halde’ bu sınıf değişikliğinin yapılmasıdır. Paşa bu değişikliğin bir emri vaki olarak yapıldığını ifade eder (Tezakir, c. III, s. 198-199; Maruzat, s. 176-177; Sicil-i Ahlak, Atatürk Kütüphanesi -Cevdet Paşa Evrakı-). Ancak Cevdet Paşa çok istediği Şeyhülislamlık makamına çok yakın olduğu halde yine kendi ifadesine göre: “Kaç defadır fevkalade memuriyetlerde buldum. Başımı uğur-ı hümayunda feda ederek nice muhataralar aşardım. Şimdi bu sarığı mı feda etmem diyebilir miyim?” (Aktaran: Cevdet Baysun, 1954; Sicil-i Ahlak, Atatürk Kütüphanesi -Cevdet Paşa Evrakı-) diyerek devlet için ideal olarak gördüğü memuriyet düşüncesini en başta kendine uygulamıştır.

Sonuç

Cevdet Paşa İlmîye sınıfına mensubiyeti ve muhafazakâr şahsına rağmen devleti bulunduğu vaziyetten kurtarmak adına devlet ve toplumda hâkim tema olan Türk-İslam siyasal kültüründen ayrılmadan yeniliklerin bir öncüsü olmuş. Yaptığı çalışmalar ile Tanzimat dönemine damgasını vurmuş. Bir tarafta Avrupa’dan alınacak bir kanuna şiddetle karşı çıkarken diğer tarafta nizami mahkemelerin kuruluşu ve İslami gerekçelendirilişi ile ilgili yazılar yazıp tercüme yapılarak yapılacak yeniliği içinden yetiştirdiği sınıfın bütün itirazlarına rağmen uygulanmaya çalışmıştır. Neumann’ın Cevdet Paşa ile ilgili yazdığı kitabın sonunda ‘seküler bir portresini çizdiğime inandığım’ (Neumann, 2000: 208) dediği paşa hakkında ‘Kesin olan bir şey varsa o da şudur: Cevdet pozitivist bir düşünür ya da seküler bir insan değildir. O bulunduğu nüfuzlu makamda Osmanlı İmparatorluğu’nun zorluklarla nasıl başa çıkacağı üzerine düşünceler üreten bir Müslümandır’ (Neumann, 2000: 209) diyerek Cevdet Paşa’nın modernleşme ile gelenek arasında köprü vazifesi gördüğünü kabul etmektedir. ‘Zira onu en iyi tanımlayan kelimelerden biri ‘köprü’ olacaktır.’ (Gençer, 2002: 233) O, Batı ile Doğu kadim ile ilcaat-ı zaman arasındaki bir köprüdür. Nitekim ‘O yaşadığı olağanüstü önemli tarih kesitinin aynı anda hem yapıcısı, hem yazıcısı, hem önemli bir aktörü, hem de ravisi olmuştur’ (Gençer, 2002: 233). Tanpınar’a göre ise o devlet ve toplum görüşü ile ‘İbn-i Haldun’un son temsilcisidir.’ Tanpınar’ın Cevdet Paşa’yı bu şekilde tarif

etmesi Osmanlı'da çöküş tartışmaları ve İbn-i Haldunizm denilmeye layık olabilecek kadar Osmanlı aydınlarının İbn-i Haldun'a devlet sorunları ve çöküş tartışmaları konusunda atıfta bulunduğu bir zamanda Cevdet Paşa'nın, Pirizade'nin İbn-i Haldun'un Mukaddime'sini çevirmeye ömrünün yetmediği kısmını çevirmesi dönemine denk gelmektedir. Ancak Cevdet Paşa'yı Naima, Taşköprüzade, Katip Çelebi ve Pirizade'den ayıran tarafı İbn-i Haldun'un büyüme, gelişme ve çöküş kavramlarında ifade ettiği anlamlara karşı; Cevdet Paşa 'mutlak ve katı' (Okumuş, 1999: 204-205) olmayan yani 'geniş ve esnek' (Meriç, 2002: 44) bir determinist anlayışa sahiptir. Ona göre hikmetli tedbirler alınırsa -ki bütün ömrünce buna çalışmıştı- devlet ve toplum çöküş ve yıkılma tehlikesinden kurtulacaktı. Görüldüğü üzere Cevdet Paşa ne Türk-İslam siyasi kültüründen uzak bir Modernleşme taraftarı ne de Doğu ve doğunun siyasal kültürüne her hal-ü şartta bağlı bağnaz biridir. O bütün hayatında Doğu ulûmu ile Batı fûnunün bir sentezini yapmaya çalışarak bağlı bulunduğu devlet ve toplumu layık olduğu konuma yerleştirmeye çalışmış bir âlim ve devlet adamıdır.

Kaynakça

- AKSUN, Z. N. (2017). *II. Abdülhamid Han*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYSUN, M. C. (1954). Cevdet Paşa- Şahsiyetine ve ilmi sahadaki faaliyetine dair-. *Türkiyat Mecmuası*, 213-230.
- GENÇER, B. (2002). Türk Siyasal Kültürü ve Ahmed Cevdet Paşa. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXI(2), 217-238.
- GENÇER, B. (2015). Gelenekselciliğin Pınarları: Edmund Burke ve Ahmet Cevdet . *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1-21.
- HALAÇOĞLU, Y., & AYDIN, M. A. (2014). Cevdet Paşa (1823-1895) -XIX. Yüzyılın Ünlü Türk Alimi ve Devlet Adamı-. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 443-450). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- HANIM, F. A. (1994). *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- HEYWOOD, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. (H. ÖZLER, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- MERİÇ, C. (1986). *Kültürden İrfana* . İstanbul: İnsan Yayınları.
- MERİÇ, Ü. (2002). *Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- NEUMANN, C. K. (2000). *Araç Tarih Amaç Tanzimat*. (M. ARURİ, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OKUMUŞ, E. (1999). İbn-i Haldun ve Osmanlı'da Çöküş Tartışmaları. *Divan*, 183-209.
- PAŞA, A. C. (1980). *Maruzat*. (Y. HALAÇOĞLU, Dü.) İstanbul: Çağrı.
- PAŞA, A. C. (1991). *Tezakir*. (M. C. BAYSUN, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- PAŞA, A. C. (R. 1309 (M. 1893)). *Tarih-i Cevdet (tertibi cedit)*. İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- PAŞA, A. C. (R. 1309 (M. 1893)). *Tarih-i Cevdet (tertibi cedit)* (Cilt XII). İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- PAŞA, A. C. (R. 1309 (M. 1893)). *Tarih-i Cevdet (tertibi cedit)* (Cilt II). İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- PAŞA, A. C. (R. 1309 (M. 1893)). *Tarih-i Cevdet (tertibi cedit)*. İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- PAŞA, A. C. (R. 1309 (M.1893)). *Tarih-i Cevdet (tertibi cedit)* (Cilt XI). İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- PAŞA, A. C. (tarih yok). *Sicill-i Ahlak*. 9 10, 2017 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı-Cevdet Paşa Koleksiyonu-: atatürkkitaplığı.ibb.gov.tr adresinden alındı
- PAŞA, A. C. (tarih yok). *Sosyalizme Dair Bir Risale*. 9 25, 2017 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı-Cevdet Paşa Koleksiyonu-: atatürkkitaplığı.ibb.gov.tr adresinden alındı